

Εισαγωγή στη Φωνητική και Φωνολογία

Γλωσσολογία και Ελληνική Γλώσσα
Διάλεξη 7, Ακαδ. Έτος 2021-2022

Σύνδεση με τα προηγούμενα

Σε προηγούμενες διαλέξεις κάναμε λόγο για διαφορετικά σημεία στα οποία εστιάζουν οι γλωσσολόγοι για να μελετήσουν τη γλώσσα. Συγκεκριμένα, αναφέραμε:

- ▶ Φωνητική / φωνολογία
- ▶ Μορφολογία
- ▶ Σημασιολογία
- ▶ Σύνταξη

Σε τι αντιστοιχεί καθένας από αυτούς τους κλάδους της γλωσσολογίας;

ΣΤΟΧΟΙ

Η διάλεξη αυτή αποτελεί εισαγωγή στη μελέτη της φωνητική και της φωνολογίας. Ειδικότερα, θα μιλήσουμε για τα ακόλουθα θέματα:

- α) τι είναι φωνητική, τι είναι φωνολογία και σε τι διαφέρουν
- β) πώς αρθρώνεται ο ανθρώπινος λόγος
- γ) τους φωνηεντικούς φθόγγους

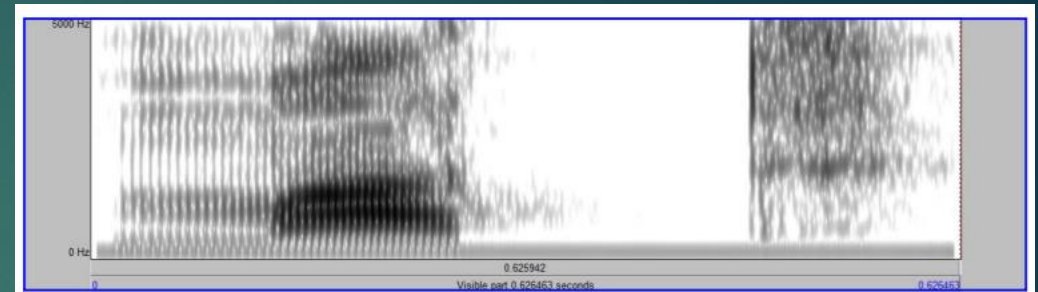
i: sheep	I ship	ʊ good	u: shoot	ɪə here	eɪ wait	Choice voiced unvoiced	
e bed	ə teacher	ɜ: bird	ɔ: door	ʊə tourist	ɔɪ boy	əʊ show	
æ cat	ʌ up	ɑ: far	ɒ on	eə hair	aɪ my	aʊ cow	
p pea	b boat	t tea	d dog	tʃ cheese	dʒ June	k car	g go
f fly	v video	θ think	ð this	s see	z zoo	ʃ shall	ʒ television

Φωνητική και Φωνολογία

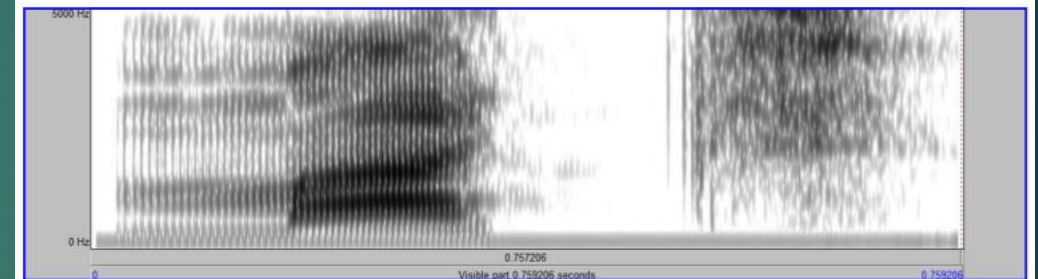
Ορισμοί, αντικείμενο και διαφορές

Φωνητική

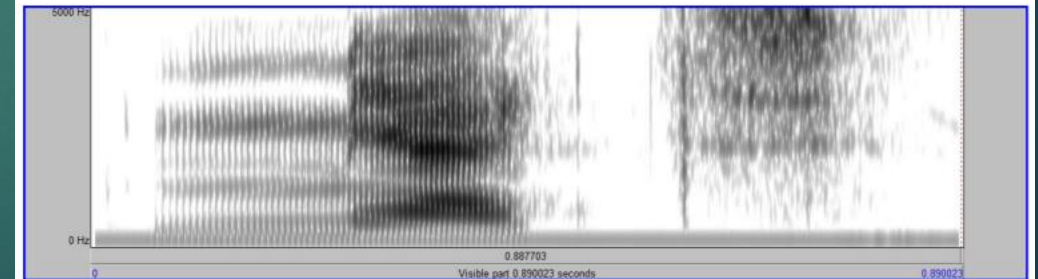
- ▶ Είναι ο κλάδος της ομιλίας που μελετά την παραγωγή και τη πρόσληψη του λόγου.
- ▶ Ανάλογα με την εστίαση της, μπορεί να διακρίνεται σε:
 - ▶ Αρθρωτική φωνητική, που μελετά πώς παράγεται ο ήχος από το ανθρώπινο σώμα.
 - ▶ Ακουστική φωνητική, που μελετά πώς μεταδίδονται τα ηχητικά κύματα που αποτελούν το λόγο.
 - ▶ Αντιληπτική φωνητική, που μελετά πώς προσλαμβάνεται ο ήχος από το ανθρώπινο σώμα.

(α)

(β)

(γ)

Φασματογραφήματα των λέξεων (α) *mat* /mat/ 'ματ', (β) *mat'* /mat'/ 'μητέρα' και (γ) *mat'* /mat'/ 'τσαλακώνω' (Λέγγερης, 2012, σελ. 9)

Φθόγγος

- ▶ Πρόκειται για την ελάχιστη διακριτή μονάδα ήχου που αποτελεί μέρος του λόγου.
- ▶ Διακρίνονται σε **φωνηεντικούς φθόγγους** (φωνήεντα) και σε **συμφωνικούς φθόγγους** (σύμφωνα).
- ▶ Για να αποτυπώσουμε γραπτά τους φθόγγους χρησιμοποιούμε σύμβολα του **Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου** (ΔΦΑ), και τα κλείνουμε μέσα σε αγκύλες.

[l u k a n i k o]
1 2 3 4 5 6 7 8

Φωνήματα

- ▶ Ορισμένοι φθόγγοι μοιάζουν αρκετά μεταξύ τους, τόσο ώστε όταν τους ακούμε θεωρούμε ότι αντιστοιχούν στον ίδιο «ήχο». Αυτές οι ομάδες φθόγγων λέγονται **φωνήματα**.
- ▶ Για να αποτυπώσουμε γραπτά ένα φώνημα χρησιμοποιούμε ξανά τα σύμβολα του ΔΦΑ, αλλά τα κλείνουμε μέσα σε λοξές γραμμές.

[**c**eri]
[**k**omati] } /k/

Διαφορά φθόγγου και φωνήματος

- ▶ Ο φθόγγος είναι **ακουστικό φαινόμενο**: έχει δηλαδή πραγματική υπόσταση.
- ▶ Το φώνημα αποτελεί **νοητική κατηγορία**: υπάρχει δηλαδή ως αφηρημένη έννοια στο μυαλό των ομιλητ(ρι)ών μιας γλώσσας.

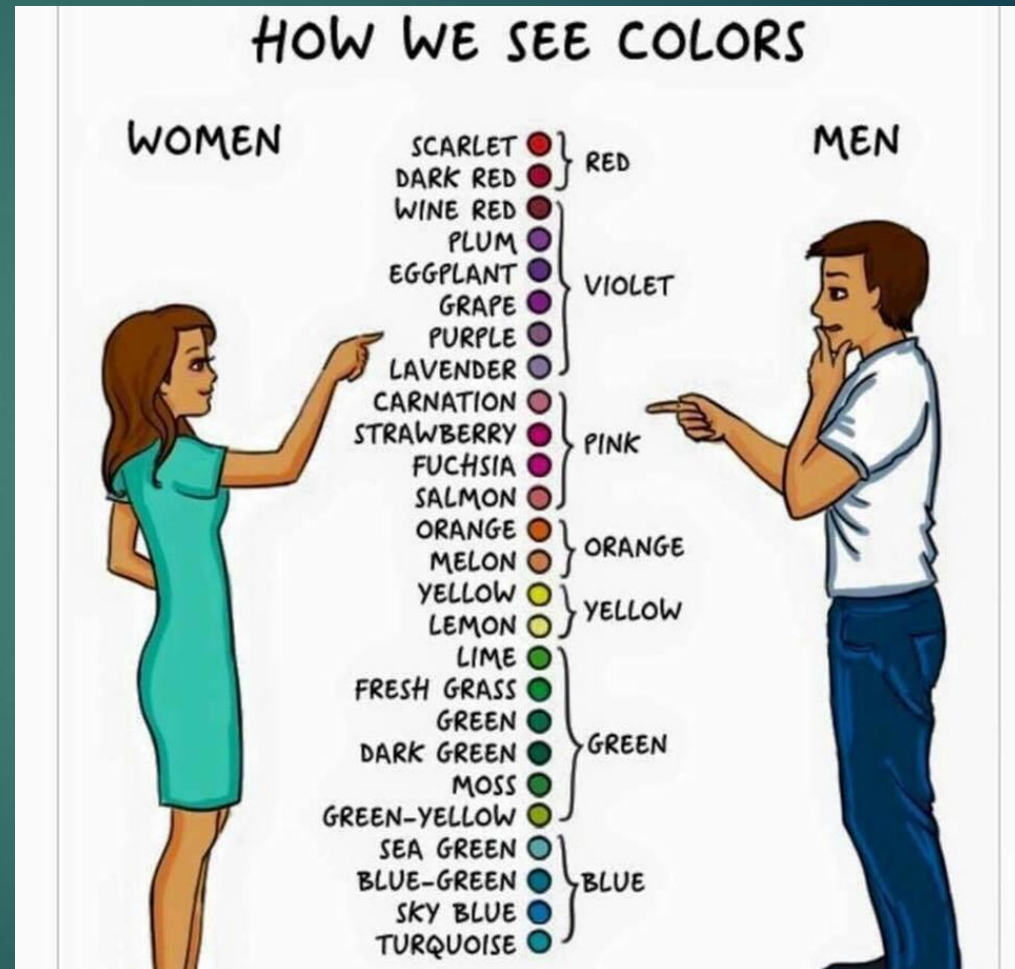

Μια αναλογία

Τα χρώματα που βλέπουμε στον κόσμο γύρω μας αποτελούν οπτικά φαινόμενα. Τα ονόματα των χρωμάτων είναι νοητικές κατηγορίες.

Αυτό που εγώ ονομάζω «μπλε», μπορεί να περιγράφει πολλές διαφορετικές αποχρώσεις, ακόμη και κάποιες που εσείς θα ονομάζατε αλλιώς (πετρόλ; γαλαζοπρασινό;)

Ανάλογα, οι φθόγγοι που στη δική μας γλώσσα περιγράφονται ως το φώνημα /i/, μπορεί σε άλλες γλώσσες να αποτελούν διαφορετικά φωνήματα.

Τα φωνήματα ως δομικό στοιχείο κάθε γλώσσας

Κάθε γλώσσα συνδυάζει τους φθόγγους διαφορετικά. Έτσι, σε κάθε γλώσσα, τα φωνήματα μπορεί να πραγματώνονται με διαφορετικούς τρόπους.

- ▶ Στα (νέα) ελληνικά, υπάρχει μόνο ένα φώνημα /i/ που περιλαμβάνει όλους τους διαφορετικούς τρόπους που πραγματώνεται. Στα αγγλικά όμως οι λέξεις [ʃɪp] (πλοίο) και [ʃi:p] περιέχουν διαφορετικά «i»: οι φθόγγοι [i] και [i:] πραγματώνουν διαφορετικά φωνήματα.
- ▶ Στα ρωσικά, το φώνημα /f/ περιλαμβάνει τόσο τον φθόγγο [f] όσο τον φθόγγο [θ], ενώ στα ελληνικά τους ακούμε σαν διαφορετικά φωνήματα.
- ▶ Στα ιαπωνικά, οι φθόγγοι [l] και [r] γίνονται αντιληπτοί ως το ίδιο φώνημα, ενώ στα ελληνικά αποτελούν διαφορετικά φωνήματα.

Ελάχιστα ζεύγη

- ▶ Για να διαπιστώσουμε αν σε μια γλώσσα δύο φθόγγοι αποτελούν μέρος του ίδιου φωνήματος, τους συγκρίνουμε σε όμοια φωνολογικά περιβάλλοντα (παρόμοιες λέξεις). Αυτές ονομάζονται **ελάχιστα ζεύγη**.

[café]
[kafé]

[νόλος]
[ρόλος]

[ρόλος]
[ρόρος]

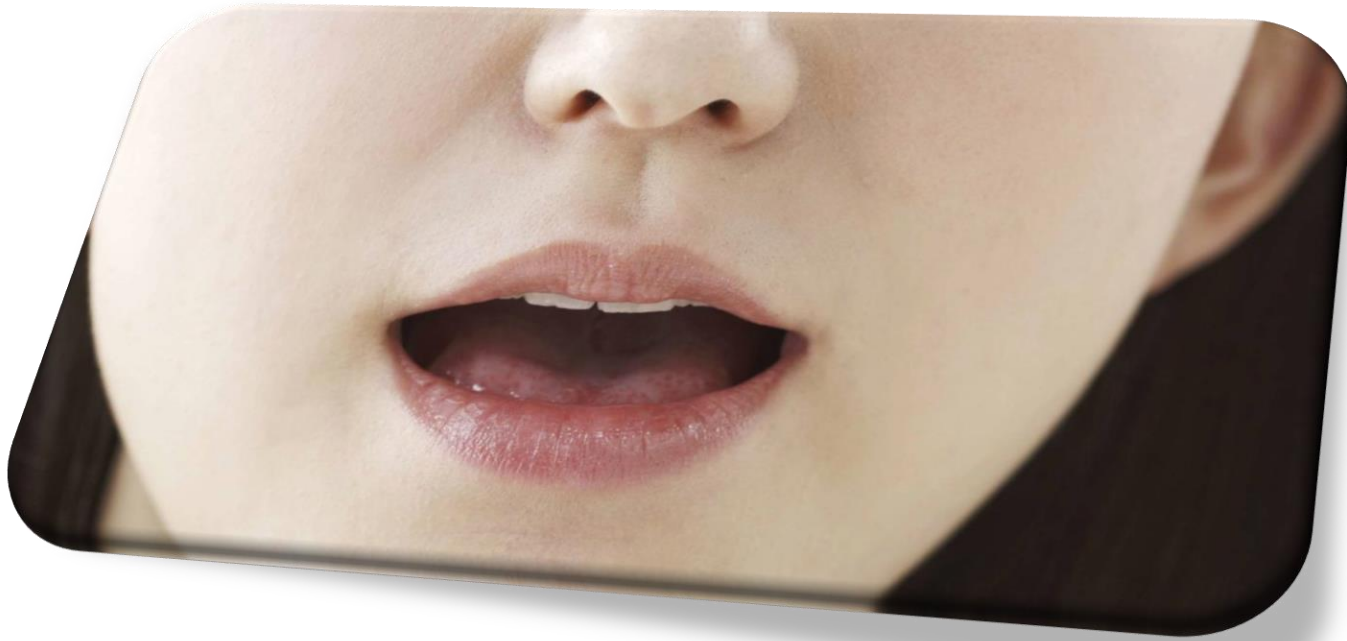
- ▶ Εφόσον το ελάχιστο ζεύγος αποτελείται από λέξεις με διαφορετική σημασία, διαπιστώνουμε ότι στη γλώσσα αυτή, οι συγκεκριμένοι φθόγγοι ανήκουν σε διαφορετικά φωνήματα.

Φωνήματα (ορισμός)

- ▶ Φωνήματα ονομάζονται οι φθόγγοι εκείνοι που έχουν διαφοροποιητική λειτουργία σε κάποια γλώσσα.
- ▶ Αυτό σημαίνει ότι αν ένα φώνημα αντικαταστήσει κάποιο άλλο σε ένα δεδομένο φωνολογικό περιβάλλον, τότε μεταβάλλεται η σημασία της λέξης.

Φωνολογία

- ▶ Φωνολογία είναι η μελέτη των φωνημάτων που συναποτελούν μια γλώσσα και των μεταξύ τους σχέσεων.
- ▶ Η φωνολογία και η φωνητική είναι διαφορετικά επίπεδα γλωσσολογικής ανάλυσης: το ένα αφορά πραγματικούς ήχους και το άλλο νοητικές κατηγορίες.
- ▶ Ωστόσο, για τους σκοπούς του μαθήματός μας, δεν θα τηρούμε πάντοτε αυστηρά αυτή τη διάκριση.

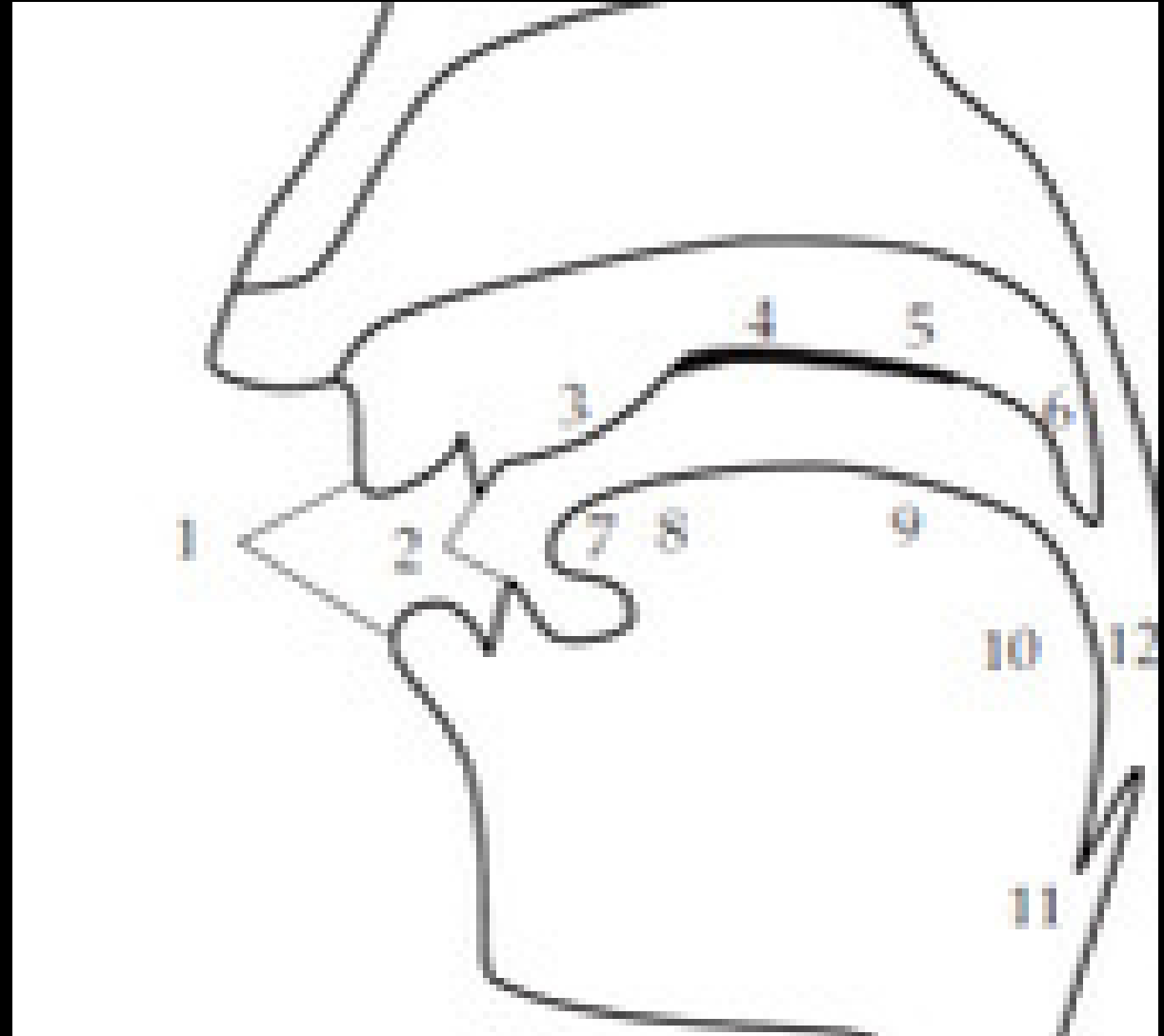

Η αρθρωτική οδός

Πώς παράγεται λόγος

Οι αρθρωτές

1. Χείλη
2. Δόντια
3. Φατνία
4. Ουρανίσκος (σκληρή υπερώα)
5. (Μαλακή) υπερώα
6. Σταφυλή
7. Γλώσσα (κόψη)
8. Γλώσσα (κορυφή)
9. Γλώσσα (οπίσθιο μέρος)
10. Γλώσσα (ρίζα)
11. Γλωττίδα
12. Φάρυγγας

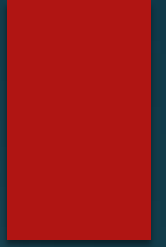

Η αρθρωτική οδός

- ▶ Οι φθόγγοι παράγονται (συνήθως, αλλά όχι μόνο!) με την εκπνοή αέρα από τους πνεύμονες μέσω της αρθρωτικής οδού.
- ▶ Σε περίπτωση που ο εκπνεόμενος αέρας δεν συναντήσει κάποια στένωση ή εμπόδιο, ο παραγόμενος φθόγγος λέγεται φωνήεν.
- ▶ Οι φθόγγοι που παράγονται όταν ο εκπνεόμενος αέρας συναντήσει κάποια στένωση ή εμπόδιο λέγονται σύμφωνα.

Φωνητικές χορδές

- ▶ Οι φωνητικές χορδές είναι δύο πτυχώσεις μεμβράνης που διατρέχουν κάθετα το λάρυγγα.
- ▶ Κανονικά, όταν αναπνέουμε, οι φωνητικές χορδές παραμένουν ανοιχτές.
- ▶ Ωστόσο, μερικές φορές όταν μιλάμε, αυτές πάλλονται, δημιουργώντας ηχηρούς φθόγγους.

Φωνηεντικοί φθόγγοι

Τα φωνήεντα της ελληνικής

Διευκρίνιση

Όταν στο μάθημα αυτό γίνεται λόγος για «φωνήεντα» και «σύμφωνα», αναφερόμαστε στους φθόγγους, όχι στα γράμματα!

Φωνήεν	Ορθογραφική αναπαράσταση
[i]	<ι>, <η>, <υ>, <οι>, <ει>, <υι>
[e]	<ε>, <αι>
[a]	<α>
[o]	<ο>, <ω>
[u]	<ου>

Τα φωνήεντα της νέας ελληνικής

Κατηγοριοποίηση
φωνηέντων ως
προς το ύψος

Υψηλά

[i], [y]

Μέσα

[e], [o]

Χαμηλά

[a]

Κατηγοριοποίηση
φωνηέντων ως
προς βάθος

Εμπρόσθια	[i], [e]
Οπίσθια	[a], [o], [y]

Κατηγοριοποίηση
φωνηέντων ως
προς σχήμα
στόματος

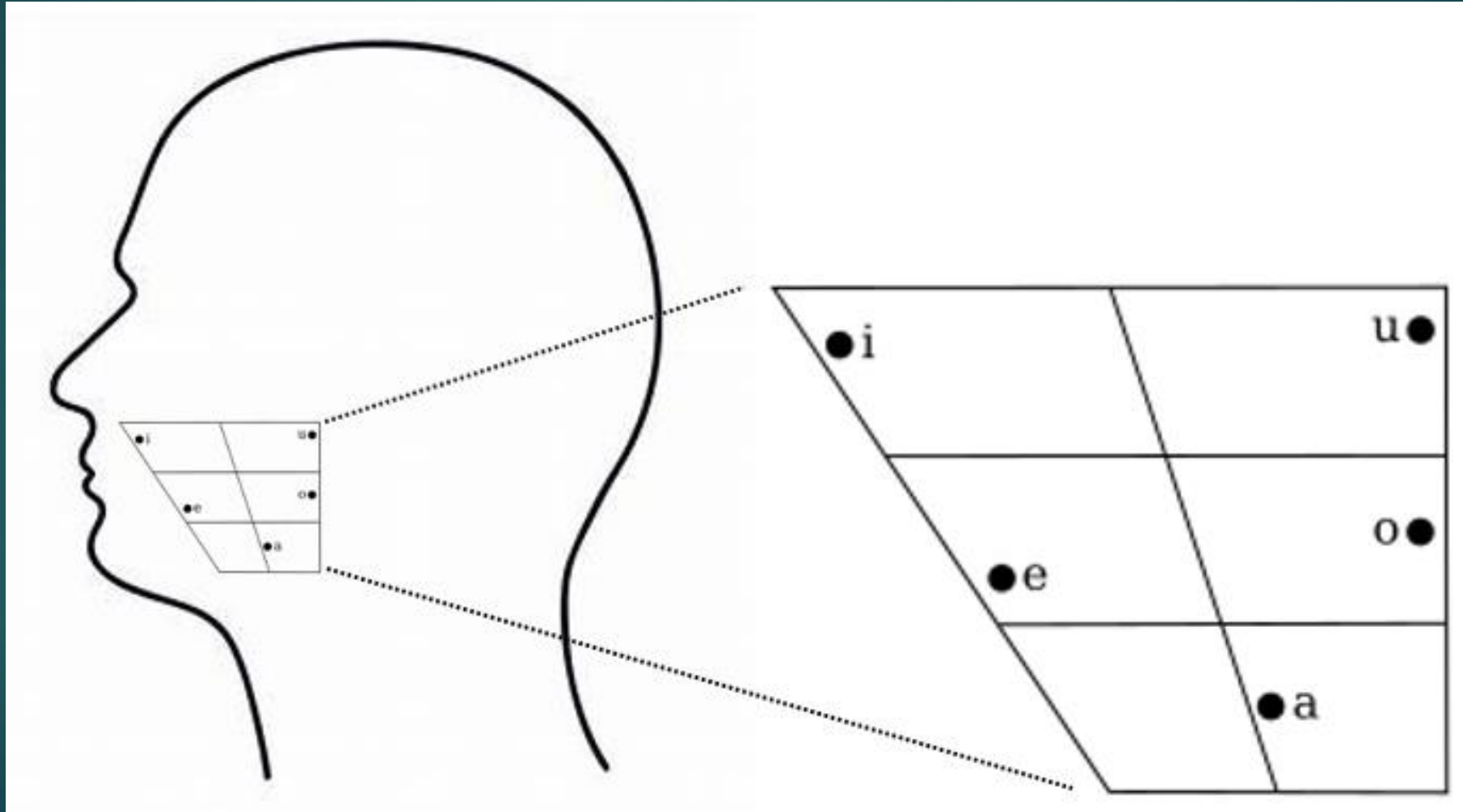
Μη στρογγυλεμένα

[i], [e],
[a]

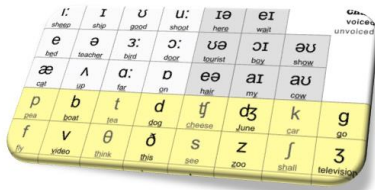
Στρογγυλεμένα

[o], [u]

Το φωνηεντικό τρίγωνο

Ανακεφαλαίωση

Φωνητική και Φωνολογία

Ορισμοί, αντικείμενο και διαφορές

Η αρθρωτική οδός

Πώς παράγεται λόγος

Φωνηεντικοί φθόγγοι

Τα φωνήεντα της ελληνικής

Λέξεις-κλειδιά

Φωνητική

Φωνολογία

Φθόγγος

Φώνημα

Σύμφωνο

Φωνήεν

Διεθνές
Φωνητικό
Αλφάβητο